

A MAGYAR PARASZTTÁRSADALOM

A MAGYAR PARASZTSÁGGAL FOGLALKOZÓ különböző értékű munkák (Viharsarok, Puszták népe, Lélek és kenyér, Cifra nyomorúság, Szegény ember élete, Mit ér az ember, ha magyar? A néma forradalom, Székely bánja) szimbolikus címei lenyűgözik az olvasót. Nem csoda, hogy az, aki még nem tapasztalta, milyen hamar nyüggé válnak a legszebb szavak, nehezen nyúl olyan könyv után, mely címével nem akar hatni. Erdei Ferenc munkája, „A magyar paraszttársadalom“ ilyen könyv. A legértékesebb, amit eddig a magyar parasztság kényes és nehéz problémájáról írtak. Többet nyújt, mint amit a címében ígér: szerzője a magyar paraszttársadalmat úgy ismerteti, hogy a magyar nemzeti társadalom más rétegeinek a problémái is megmozdulnak, egymásba fonódnak, rendekbe állnak a szemünk előtt. Aki átfutotta hosszú sorukat, évekre ellátja magát kérdésekkel, amelyeken eltöprenghet. E páratlan gazdagság nem részleteket feltáró gyűjtés eredménye; a szerző tudományos szemléletének, gondolkodása módszerességének köszönhető. Erdei könyve a magyar parasztság első teljes szociológiai felmérése. Igen öröndetes, hogy nem külföldi módszereknek a magyar viszonyokra való egyszerű alkalmazásával készült. Ámbár Erdei jó hasznát vette a francia Dürkheim és a magyar Hajnal István vizsgálódásainak, módszerét saját élményei alakították ki benne. Tudjuk róla, hogy a mezőgazdasággal hivatásszerűen foglalkozik, a makói hagyományokkal szoros kapcsolatban áll, jelenleg is falun él és oda nem felfedező útra, riport-gyűjtés vagy politikai agitáció végett jár. Ismeri a külföldi mezőgazdasági állapotokat, a magyar és külföldi szakirodalmat, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula és Veres Péter vallomásait a parasztságról. Haszonnal forgatta etnográfusaink közül Györfly István, Kiss Lajos és Ortutay Gyula munkáit, az érdemesebb „falukutatók“, Szabó Zoltán, Kovács Imre és mások írásait. Maga már két munkában (Parasztok, Futóhomok) igyekezett higgadtan és felkészülten felelni a legnehezebb kérdésre: kit tarthatunk parasztnak? Már ezekben feltűnik az a tulajdonsága, hogy a tudományos irodalomból nem csak adatokat merít, hanem elsajátítja belőlük a tudományos módszerességet

is. Tudja, hogy a tények nem arra valók, hogy ilyen vagy olyan éllel felhasználjuk, csatasorba állítsuk őket; jelentőségük abban áll, hogy akkor is összefüggéseket sejtetnek, ha elszórtan, vagy elszigetelten bukkannak fel és pusztá jelenlétükkel az összefüggések feltárására ösztönöznek. Erdei megfigyelő és boncolgató hajlamánál is erősebb szintézist alkotó ereje. Mindent egységben akar látni. Éppen mert kutatja és feltárja az összefüggéseket, sohasem hurcol szégyenpadra egy-egy társadalmi rendet vagy osztályt. Mégis az az érzésünk, Magyarországon kevesen mondtak ki ilyen keserű igazságokat ennyire megfontolt higgadsággal, ennyire fegyelmezett szájjal.

A magyar parasztság nemcsak divatos és jelentős, de hálás téma is a szociológusnak. Ha társadalmon nem azonos foglalkozást űző, ugyanazon jogállású, nagyjából egyező gazdasági helyzetben levő emberek egy-egy csoportját értjük, hanem Montesquieu, Auguste Comte és a mai francia szociológusok szellemében azonos konvenciók, illemszabályok, szimbólumok, jelképek, fikciók uralma alatt élő embercsoportokat, akkor elmondhatjuk, hogy ma Magyarországon szinte csak egyetlen társadalom van: a parasztságé. A nemesi társadalom megszűnt, a polgári társadalom alig alakult ki, a munkásság gazdasági érdekeinek nyomására osztályá merevült konvenciók, szimbólumok, azaz társadalmi formák nélkül. Azonban a paraszttársadalom is felbomlóban van. Ritka, történelmi pillanat ez: a múlt és a jövő a jelenben úgy érvényesül, hogy csak maradványai, illetve hírnökei hatnak. Nem véletlen tehát, hogy a magyar paraszttársadalom lényeges jegeit most ragadhathatjuk meg, amikor éppen elhomályosulóban vannak. Erdeinek is ezért sikerült meghatározni a magyar paraszttársadalmat és ugyanakkor megmagyarázni a parasztság szükségszerű felbomlását, valamint azokat a zavarokat, amelyek ennek a felbomlásnak következtében, a magyar nemzeti társadalomban néhány évtizede tapasztalhatók.

A magyar parasztkérdésben a legtöbb bajt a fogalmak határozatlansága okozta. Ki a paraszt? Erre a kérdésre a múlt ismerete nélkül nem felelhetünk. Hiszen a paraszt nem csak földművelő, nem is csak falusi. Szláv eredetű neve sem jelent földművelőt, hanem „egyszerű“, „együgyű“, „nyers“ embert. Érdekes, hogy ezen a cáfolthatatlan nyelvi tényen még senki sem gondolkozott el. Pedig ez is arra mutat, hogy a parasztságot nem a foglalkozása, falun lakása határozza meg. Ha a parasztságot a társadalmi szerkezetben alul elhelyezkedő dolgozó rétegnek tartjuk, még nem mondottuk meg a leglényegesebbet róla, ahogy a paraszti-népi kultúra, a kultúra szűkebb jelentésében, sem egyedüli jellemzője a parasztságnak. A mezőgazdálkodás, falun lakás, a kemény fizikai munka bizonyos életformát teremt, amelyben az ember „egyszerű, együgyű“ és „nyers“ lesz. De nemcsak ez és nem abszolút érvénnyel, hanem annak a szempontjából, aki a rendszerint falun lakó földművelőt magánál csiszolatlanabbnak, tanulatlanabbnak és értelmileg fogyatékosabbnak tartja. A paraszt szó jelentése így a leglényegesebb mozzanatok már megvilágítja: a parasztság nem foglalkozás kérdése, hanem, ha úgy tetszik, műveltségé, tehát bizonyos formáké; a parasztság csak egy másik társadalmi réteghez, a nemességhez viszonyítva parasztság. Ebből viszont az következik, hogy a parasztság csak olyan társadalmi berendezkedés idején keletkezhetik és addig állhat fenn, amíg egy társadalmi réteg öröklött jogok vagy tényleges hatalom alapján egy másik társadalmi réteget parasztsággá tehet. Mivel a paraszt szónak csak úri szájon és „urak“-kai szemben van, bizonyos alkalmakkor, sértő jelentése, de maguk a parasztok is parasztnak mondják magukat, — néha keserűséggel alsóbbrendűségüknek, kiszolgáltatottságuknak tudatában, néha büszke daccal, melyre kemény, szinte hősies életük jogosítja fel őket — a parasztságot nem tarthatjuk szolgaságnak, hanem olyan állapotnak, melybe belekényszerítették ugyan a parasztságot, de

amelybe a parasztság, mint elviselhetőbe belenyugodott. Demokratikus polgári társadalomban nem állhat fenn ilyen értelemben vett parasztság. Itt földművelő, kisbirtokos a hivatalos elnevezés és ez a felfogás egyre jobban terjed a köztudatban is. De a jelenlegi viszonyt nagyon zavarja az, hogy a polgárságban még nemesi hagyományok érvényesülnek, a parasztság pedig még nem csupán foglalkozás. Ha a két társadalmi réteg, vagy abból egy-egy ember szembeáll egymással, akkor sűrűn hangoztatják az „urat“ és a „parasztot“.

A szó jelentéséhez kapcsolódó ilyen fejtegetések Erdei meghatározása után már hihetően hangzanak és ha nem merítik is ki a parasztság fogalmát teljesen, annak néhány lényeges jegyét felfedik. Természetesen a történeti fejlődést szemmel tartó, a jelenlegi helyzetet társadalomtudományi szempontból vizsgáló Erdei meghatározása sokkal alaposabb. Ennek értelmében a parasztság mint társadalom hosszú történeti fejlődés eredménye. A hűbéri-ségben alakult ki nálunk, nyugati mintára, Szent István után. (A paraszt szót, mint személynevet a XIII. századi oklevelekből ismerjük. Mint köznévről, csak a XV. századból vannak róla adatunk!) Parasztnak lenni annyit jelent, mint egy konvenciók összetartotta közösségbe, társadalomba tartozni, vagyis a paraszt, akár régi jobbágyi állapotában, akár a mai szabadságában, többnyire földműveléssel foglalkozó, rendszerint falun lakó, erős fizikai munkát végző tagja egy olyan társadalomnak, amelyet felülről kapott és maga alkotta jogszabályok, szokások választottak el a felső társadalmi rétegtől és választanak el ma a nemzeti társadalomtól. Ezeket a szabályokat nem erőszakkal kényszerítette a nemesség a jobbágyokra, hanem a jobbágyok és annak utóda, a parasztság elfogadta őket, mert alkalmasak voltak arra, hogy velük és általuk éljen. Nemcsak felülről viselkednek ilyen szabályok szerint a parasztsággal, hanem a parasztok egymás között is betartatják őket és együttesen felfelé is érvényesítik azokat. A paraszti konvenciók, szokások, törvények, illemszabályok minden lépését meghatározzák annak, aki a paraszti társadalomban él. Csak ott lehetségesek, ahol az egyének a közösség közvetlen ellenőrzése alatt állanak, tehát a kisebb települési egységekben, falvakban, pusztákon. Az ilyen módon magára hagyatott és magára zárkozó társadalom sajátos kultúrát alakít ki, amely a paraszti állapotot és a faji sajátosságokat tükrözi és bizonyos kölcsönzött vagy kölcsönadott motívumaival azt mutatja, hogy a parasztság milyen viszonyban volt a felette elhelyezkedő társadalmakkal, a nemességgel vagy a polgársággal. Éppen a paraszti kultúra időnkénti divatja az úri körökben elterelte a figyelmet egy, a parasztságot mint társadalmat nagyon jellemző vonásról, t. i., hogy a paraszt fizikai munkás, mérhetetlenül sokat dolgozik és napjait nem a lakodalmi felvonulásokban, kedves népi szokások gyakorlásának és a dalolásnak szenteli.

Erdi meghatározása szerint mindenki paraszt, legyen akár falusi iparos vagy kereskedő, aki a parasztársadalom törvényeit, szokásait, konvencióit, egyszóval formáit magára nézve kötelezőknek ismeri el. Nagyon érdekes volna, ha tudnók, melyek ezek a társadalmi formák. Sajnos, Erdei, pedig jó helyen: történeti és műveltségtörténeti munkákban és nagy írók vallomásaiban kereste anyagát, adós maradt egy teljesebb összeállítással. Csak néhányat említ, úgy látszik azokat, amelyeket fontosaknak tart. Lényeges szerinte a paraszti állapot tudata, a földhöz kötöttség érzése, annak elismerése, hogy az, aki „parasztnak született“, tehát akinek az apja paraszt volt, megmarad parasztnak. Ha bárki közülük vágyát követve más foglalkozás után nézett, amikor még töretlenül érvényben voltak a paraszti társadalomformák, kiérdemelte a közösség megvetését, hacsak a társadalmi emelkedésnek nem egy-két szentesített útját (papi pályát stb.) választotta. „Szép öcsém, de nagy

kár, hogy apád paraszt volt s te is az maradtál“ — szólásnak elismert érvénye nem azt jelenti, hogy valaki így vagy úgy földműveléssel foglalkozik. A földművelés módjában az apák hagyományait kell követni; a termelés céljában a tradíciókhoz ragaszkodni, azaz mindent és főként saját szükségletre termelni; a munkában megfelelni a paraszti munkaerőkölcnek, azaz teljes keménységgel és odaadással kell dolgozni, akkor is, ha a paraszt olyan nagy birtoknak ura, amelynek béréből kényelmesen megélhetne. Az erős fizikai munkával nem állhat arányban a család fogyasztása, részben azért, mert nincs miből kielégíteni nagyobb igényeket, részben mert a „könnyebbség“, a „könnyű élet“, irigyelt ugyan, de méltatlan a paraszthoz. A paraszt-ság tudatának nem szabad arra szorítkozni csupán, hogy a gyermek az apja nyomdokába lépve földművelő lesz; lényege éppen az, hogy más társadalmi rétegektől, társadalmi rendtől elkülönít és egy sajátos világban jelöli ki az egyén helyét. Ez a világ a magyar történet folyamán mindig a nemzet alá, mintegy földalatti, társadalomalatti helyzetbe szorult életet jelentett. Innen van a paraszti tudatban az elnyomottság, a kizsákmányoltság érzése: a magyar úri élet valahol fenn, egy mesebeli kacsalábon forgó várban zajlik, mint Illyés egyik szép versében írja, lenn a mélyben parasztok taposnak, forgatják a kacsalábon forgó várat, mint „vak lovak a malmot“.

A parasztságnak és a nemzetnek ez a komor szembeállítás nemcsak Illyésnél van meg, hanem Erdeinél is. A jelenben természetesen nem annyira áthághatatlan az elválasztó határ, hiszen a parasztság fiai egyre-másra szállnak meg polgári, középosztályi pozíciókat. De ebből az állapotból, melyet egyrészt a parasztság felbomlása, másrészt egy új, a nemesi rend örökébe lépő társadalmi osztálynak, a polgárságnak kifejlődése jellemez, még nem következtethetünk arra, hogy a múltban sem volt szakadék parasztság és nemesség között. Más tény győzhet meg bennünket, és talán Erdeit is erről: a nemesi rendbe való felemelkedés lehetősége, a paraszti sorba süllyedés gyakorisága, főként pedig nemesek és nem nemesek közti házasságkötés mindennapisága, az agilisok igen jelentékeny, a XVII., XVIII. és XIX. század folyamán egyre növekvő száma. Minthogy parasztnak és nemesnek lenni egyként rendi állapotot, bizonyos társadalmi formák követését jelentette, parasztok és a paraszti gazdálkodást folytató nemesek társadalmi formái nagyjából azonosak lehettek, különben elképzelhetetlen lett volna két különböző magatartásnak szoros együttlésben, házasságban való találkozása és egymás mellett megférése. Erdei talán ott vététe el, hogy míg a parasztságot, helyesen, tisztán társadalmi formák szempontjából nézte, a nemességet politikai és jogi helyzetében vizsgálta, nem pedig e jogi és politikai helyzet kialakította formákban. Igaz, máig sincsen alapos, összefoglaló munkánk a nemesség társadalmi formáiról, pedig e nélkül nemcsak a parasztság problémája, de a nemzeti társadalom kérdése sem oldható meg, hiszen paraszttársadalom értelmetlen és elképzelhetetlen nemesi társadalom, nemesség pedig parasztság nélkül.

Ha a társadalom alkotó formáit jobban szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy azok, essék bár szó a gazdálkodás mikéntjéről vagy céljáról, a munka-erőkölcéről, egymás közti vagy más társadalmi formákban élőkkel szembeni viselkedéséről, tulajdonképpen egy élő kultúrának, egy bizonyos kulturális állapotnak a jelenségei. Az, aki megtartja a társadalomformákat, a múltat, az ősök hagyományait őrzi, azokat tiszteli és ezzel kultuszt űz, kultúrát tart életben. Ilyen értelemben minden társadalom sokkal több, mint a jelenben bizonyos foglalkozású emberek jogi, politikai vagy gazdasági összetartozása. A társadalmi törvényekben, szokásokban, illemszabályokban az elhalt generációkból él tovább az, ami megmentésre érdemes volt. Nem véletlen tehát, hogy a magyar ifjúság őrjöjének a parasztságunkat tartjuk. Vérség

szerint a nemesség sem volt kevésbé magyar. De a parasztság mint társadalom ma is él, a nemesség pedig eltűnt. A helyébe álló polgárság még nem társadalom; hiába vállalta a nemesség hagyatékát és vezető szerepét, mivel új alakulat, s nem él olyan mélyen benne a magyar századokban, mint a parasztság, amelyhez természetesen és naivan fordul nemzeti öntudatért.

Minden társadalomban a holtak uralkodnak az élőkön. Ezért minden társadalom konzervatív. A parasztság, amelyet a földművelés minden más foglalkozásnál jobban figyelmeztet a gyors változtatás esztelenségére, különösen az. Fejlődni csak akkor tud, ha a másik társadalmi rend, amelynek nyomása részben kialakította, csökkenti vagy megszünteti a nyomását. Nálunk az utóbbi történt. A rendi társadalom helyébe a gazdasági érdek-közösségeken felépülő, demokratikus jogrendű, kapitalista polgári társadalom lépett. E változásról, melyet a technika eszközei elvittek a falvakba is, alig egy-két évtizede vett tudomást a magyar parasztság. Azóta érzi, hogy helytelen házi gazdálkodást folytatnia, amikor nem terményekkel, hanem készpénzzel fizet adót; lassanként rájön arra, hogy kevés földjén vagy földtelenül csak úgy élhet meg, ha specializálódik, vagy munkájáért megfelelőbb bért kap. Alig-alig mer arra gondolni, hogy földjének korlátlan ura: megélhet belőle akkor is, ha mint tőkét értékesíti, más vállalkozásokba fog, vagy bérbeadja. Lassanként tudatára ébred annak, hogy a paraszti formák már nem kötelezők: a rendi társadalom időszerűtlen az osztályokra tagolódó társadalomban. E felismerések nyomán meglazulnak a paraszti formák: a parasztokból mezőgazda polgárok vagy mezőgazdasági munkások lesznek. Erdei szépen jellemzi a mai állapotokat, a parasztság polgárosodásának kínosan lassú és folyton nehezülő folyamatát, a polgári osztályok magatartását a polgárosult paraszttal szemben. Ritka józansággal figyel meg, hogy amikor a parasztság polgárosodik, tulajdonképpen egy szorító, időszerűtlenné vált társadalmi formától menekül... felfelé, akárhová. Menekvésében nem válogat. A polgárság elkorcsosult vagy ki nem alakult formái fogadják? Leveti a magáét. E társadalmi fölbomlás nemcsak szociális vagy politikai jelenség; sokkal több annál: lelki válság, amely addig fog tartani, amíg a ma korszerűtlen parasztság, annak már polgárosult rétegei és a munkásság' együttesen új társadalmi formákat fognak kialakítani. E történelmi folyamatot megakadályozni nem lehet és ha lehetne, akkor is bűn volna. A visszaparasztosodás apostolai, a parasztrómantika buzgó terjesztői csak a maguk álmaival törődnek, de semmibe sem veszik a parasztság érdekeit. Paraszti és nemzeti érdek, hogy a parasztság mint társadalom megszűnjék, beleilleszkedjék egy magyar műveltségű és magyar lelkiségű polgári társadalomba. Ennek elősegítésére Erdei fogalmakat tisztázó, értelmes könyve sokat tehet. Szeretnők, ha a polgárságról is volna ilyen becsületes munkánk. Talán Erdei könyvével együtt sikerülne akkor a szociológiának higgadt, megfontolt híveket szerezni, a nemzeti célok szolgálatára pedig nem önmagukat reklámozó apostolokat, hanem tervszerűen dolgozó munkásokat toborozni.

LÖLKÖS ISTVÁN